

УДК 616.89-008.441.33-036.82:364-786:364.62

В.В. Литвиненко

Харківський національний медичний університет

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЧОЛОВІКІВ З АЛКОГОЛЬНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

Проведено комплексне клініко-психопатологічне і психодіагностичне обстеження 150 пацієнтів чоловічої статі з синдромом залежності від алкоголю. Основну групу становили 105 пацієнтів, які брали участь у психоосвітній програмі, контрольну – 45 хворих, які отримували стандартну регламентовану терапію в лікарні. Розроблено й апробовано систему реабілітації хворих на алкогольну залежність з використанням психоосвіти. Основною стратегією даної системи є підвищення рівня спеціальних (наркологічних) знань хворих, зниження рівня стигматизованості, навчання навичкам співволодіння з хворобою, корекція змінених алкогольною залежністю соціальних позицій пацієнтів, напрацювання навичок вирішення життєвих проблем, корекція «алкогольних» патернів поведінки та протидія можливості рецидивування захворювання. У хворих з алкогольною залежністю основної групи на тлі проведення психоосвітньої програми в системі реабілітації відбувається позитивна динаміка психічного статусу й позитивна трансформація копінг-стратегій, що достовірно перевищує відповідні зміни в осіб контрольної групи.

Ключові слова: алкогольна залежність, психоосвіта, психосоціальна реабілітація, ремісія, копінг-стратегії, вживання алкоголю.

Вступ

Зловживання психоактивними речовинами є одним з найпотужніших факторів погіршення стану психічного здоров'я населення України [1]. У структурі загальної захворюваності на психічні й поведінкові розлади внаслідок вживання психоактивних речовин головне місце посідає алкогольна залежність, популярна масштабність, поширеність та вітальний характер якої становлять реальну загрозу здоров'ю нації. Саме тому проблема профілактики й сучасної терапії алкогольної залежності має медичне й соціальне значення [2, 3].

Світовий досвід переконливо доводить значне підвищення ефективності лікування осіб, залежних від алкоголю, при використанні

спеціально розроблених програм психосоціальних заходів [4].

Аналіз даних літератури й постановка проблеми

Останніми роками Україна знаходиться в стані гібридної війни. Серед негативних медико-психологічних наслідків останньої найбільш значущим стає високий ризик поширення й розвитку різноманітних порушень психічної сфери, серед яких превалюють соціально-стресові розлади та збільшення рівня вживання психоактивних речовин, зокрема алкоголю [5].

Залежність від алкоголю слід віднести до розряду медико-соціальної патології, що являє собою реальну загрозу здоров'ю нації та призводить до депопуляції населення [6]. За да-

© В.В. Литвиненко, 2018

ними офіційної статистики, кількість хворих, які перебувають під наркологічним наглядом, нині досягає 1 млн чоловік, а у структурі невідкладної наркологічної допомоги розлади, зумовлені залежністю від алкоголю, посідають одне з перших місць [7].

Сучасний стан комплексного лікування й реабілітації хворих з алкогольною залежністю характеризується персоніфікованим підходом, комплексністю та спрямованістю. Основними завданнями такого підходу є покращання якості і тривалості ремісії, профілактика рецидиву захворювання, соціальна реінтеграція, підвищення якості життя та соціального функціонування алкозалежних хворих [8, 9].

У зв'язку з цим збільшується актуальність пошуку нових психореабілітаційних підходів до терапії хворих на алкогольну залежність. Одним з таких підходів є психоосвіта, яка набуває зростаючого значення в системі сучасної психосоціальної реабілітації й отримує все більше визнання у світлі підвищення інтенсивності, економічності та ефективності допомоги хворим з алкогольною залежністю [10, 11].

Викладене обумовило актуальність і необхідність проведення даного дослідження.

Мета дослідження – на основі вивчення особливостей формування алкогольної залежності в чоловіків розробити патогенетично обґрунтовану систему психосоціальної реабілітації хворих на алкогольну залежність з використанням психоосвітніх програм.

Контингент, матеріал і методи дослідження

За умови інформованої згоди з дотриманням принципів біоетики та деонтології на базі Харківської обласної клінічної наркологічної лікарні № 9 та у Військово-медичному клінічному центрі Північного регіону було проведено комплексне обстеження 150 пацієнтів чоловічої статі від 20 до 55 років. У обстежених згідно з діагностичними критеріями МКХ-10 встановлено синдром залежності від алкоголю (F10.2x): у наступний час утримання (F10.20) – у (31,9±2,3) % осіб, активна залежність (F10.24) – у (22,6±2,4) %, постійне вживання (F10.25) – у (29,2±0,9) %, епізодичне вживання (F10.26) – у (16,3±0,8) %.

Усі пацієнти отримували регламентовану психофармакотерапію відповідно до стандартів МОЗ України в межах забезпечення лікувального закладу. Основну групу стано-

вили 105 пацієнтів, які брали участь у реабілітаційній програмі з використанням психоосвіти, контрольну групу – 45 осіб, які отримували стандартну регламентовану терапію в лікарні.

У роботі були використані клініко-психопатологічний і психодіагностичний методи обстеження. Клініко-психопатологічне дослідження базувалось на загальноприйнятих підходах до психіатричного й наркологічного обстежень шляхом інтерв'ювання та спостереження, що було доповнено Alcohol Use Disorders Identification Test (J.B. Saunders, O.G. Aasland, T.E. Babor, 1993) – для виявлення розладів, пов'язаних зі зловживанням алкоголем, та визначення ступеня небезпечності його вживання. Опитування здійснювалось із застосуванням діагностично-дослідницьких критеріїв МКХ-10.

Психодіагностичне дослідження включало використання опитувальника травматичного стресу (О.І. Котенев, 1996), методики оцінювання копінг-поведінки в стресових ситуаціях (С. Норманн, Д.Ф. Ендлер, Д.А. Джеймс, М.І. Паркер; адаптований варіант Т.А. Крюкової, 2002).

Математико-статистичну обробку результатів дослідження проводили з використанням пакетів спеціалізованого програмного забезпечення (Statistica 6.0, MS Excel) методом Ст'юдента.

Результати та їх обговорення

За результатами дослідження ступеня небезпечності зловживання алкоголем із застосуванням Alcohol Use Disorders Identification Test, небезпечне вживання алкоголю (18,0 балів) притаманне (35,2±2,1) % обстежених, висока ймовірність алкогольної залежності (20 балів і більше) – (60,1±1,7) %.

У клініко-психопатологічному дослідженні в обстежених хворих виявлено такі варіанти клінічної картини сп'яніння: дисфорично-експлозивний, який проявлявся вибуховістю, підвищеною роздратованістю, схильністю до невмотивованої агресії, асоціальних вчинків, дисфоріями, афективним сплюсненням та байдужістю, – у (35,2±1,5) % цивільних та (40,2±1,9) % військових; тривожно-депресивний, який проявлявся тривожно-депресивною симптоматикою, емоційною лабільністю, недовірливістю, гіперстезіями, – у (43,5±2,1) та (35,1±1,6) % алкозалежних відповідно; агресивний, для якого притаманні невластива аг-

ресія в поєднанні з руховою активністю, – у (21,6±1,1) % цивільних і (24,7±1,4) % військових.

У клінічній картині алкогольної залежності (85,3±3,8) % обстежених хворих відмічається домінування втрати ситуаційного контролю зі схильністю до афективних реакцій – у (27,3±1,6) %, дисфорії – у (38,1±1,8) %, тривожно-депресивна симптоматика – у (34,6±1,8) % та астенічна – у (29,1±1,6) %, алкогольні палімпсести – у (25,2±2,4) %.

З метою виділення мішеней психоосвітнього впливу при побудові системи реабілітації хворих нами проаналізовано мотивацію алкогольної залежності в чоловіків за сучасних умов. За результатами дослідження, для цивільних хворих мотивами були «за компанію», «підтримати друга», бажання одержати фізичне й психологічне задоволення від дії алкоголю; для військових – «зняти бойовий стрес», «заглушити біль», «позбавитись важких військових спогадів», бажання нівелювати за допомогою алкоголю негативні емоційні переживання (напругу, тривогу, страх та тугу).

За даними психодіагностичного дослідження, у (5,9±0,7) % цивільних і (31,4±1,7) % військових обстежених спостерігається повний прояв стресового розладу, у (11,4±1,2) і (39,5±1,4) % відповідно – явний, у (33,6±1,6) % цивільних і (29,1±1,3) % військових – частковий, у (33,2±3,5) і (15,9±2,1) % відповідно – незначний, при цьому лише у цивільних алкозалежних травматичний стрес відсутній.

Для (53,2±3,4) % обстежених хворих притаманні копінг-стратегії, орієнтовані на уникнення, для (31,3±2,4) % – на відволікання, для (11,3±1,6) % – на емоції та лише для (4,4±0,6) % – на вирішення завдань.

Базуючись на отриманих даних, нами розроблено й апробовано систему реабілітації хворих на алкогольну залежність з використанням психоосвіти, основною метою якої є формування адекватного уявлення про залежність від алкоголю й залучення до адекватної участі в реабілітаційних заходах.

Основними завданнями розробленої інтегративної моделі психоосвітньої роботи були: підвищення рівня спеціальних (наркологічних) знань хворих, зниження рівня стигматизованості й самостигматизованості, навчання алкозалежних навичкам співволодіння з хворобою, корекція змінених алкогольною залежністю соціальних позицій пацієнтів, напрацюван-

ня навичок вирішення життєвих проблем, корекція «алкогольних» патернів поведінки та протидія можливості рецидивування захворювання.

Психоосвітні заняття проводились у закритих групах із кількістю учасників від 10 до 15 чоловік та будувалися за принципом тематичного семінару з елементами соціально-поведінкового тренінгу з використанням допоміжної візуальної інформації.

Розроблену комплексну реабілітацію хворих на алкогольну залежність з використанням психоосвіти було співставлено з традиційними заходами та на підставі оцінювання динаміки клініко-психопатологічних і патофизиологічних особливостей хворих і якості життя визнано ефективною. Катамнез становив 6 місяців.

Аналіз клінічних результатів використання розробленої системи показав, що повна ремісія алкогольної залежності відмічалась у (70,1±3,3) % обстежених основної групи й у (41,5±3,5) % хворих – контрольної; неповна ремісія – у (26,2±1,3) і (49,1±3,1) % відповідно; терапевтичний ефект відсутній у (3,7±0,6) % обстежених основної групи й у (9,4±2,1) % – контрольної. При цьому у (77,6±3,3) % хворих основної групи сформувалось сприйняття власного залежного стану й розуміння необхідності терапевтичної роботи.

На тлі проведення психоосвіти відмічалась позитивна динаміка стрес-долаючої поведінки, формування конструктивних копінг-стратегій: у (45,1±3,5) % обстежених основної і у (32,6±3,3) % контрольної групи – копінг, спрямований на вирішення завдань; у (31,4±3,2) і (22,4±2,6) % відповідно – на емоції; у (15,9±1,6) % обстежених основної і у (32,6±3,2) % контрольної групи – на уникнення; у (6,7±0,6) та (12,4±1,8) % відповідно – копінг, спрямований на відволікання.

Викладене свідчить про ефективність використання психоосвіти в системі комплексної реабілітації чоловіків з алкогольною залежністю за сучасних умов.

Висновки

Сучасними клініко-психопатологічними особливостями формування алкогольної залежності є дисфорично-експлозивний, тривожно-депресивний та агресивний варіанти сп'яніння, які є специфічними залежно від переважних мотивів уживання алкоголю.

Використання розробленої моделі психоосвітньої роботи в системі реабілітації хворих з алкогольною залежністю показало високу результативність (формування якісної ремісії) у порівнянні з традиційним комплексом лікувальних і реабілітаційних заходів. На тлі використання психоосвіти відмічено позитивну трансформацію копінг-стратегій і активацію адаптивних форм подолання стресових ситуацій.

Використання психоосвіти в системі психосоціальної реабілітації хворих на алкогольну залежність сприяє успішній ресоціалізації їх та формуванню конструктивної стрес-долаючої поведінки.

Враховуючи викладені результати, **перспективою подальших досліджень** є створення персоналізованої системи психосоціальної реабілітації хворих на алкогольну залежність з використанням психоосвітніх заходів.

Список літератури

1. Волошин П. В. Основні напрямки наукових розробок в неврології, психіатрії та наркології в Україні / П. В. Волошин, Н. О. Марута // Український вісник психоневрології. – 2017. – Т. 25, вип. 1 (90). – С. 10–18.
2. Мінко О. І. Індивідуально-психологічні особливості осіб з алкогольною залежністю та їх співзалежних родичів, які впливають на формування терапевтичного альянсу / О. І. Мінко, Н. М. Лісна, Л. М. Маркозова // Український вісник психоневрології. – 2018. – Т. 26, № 3 (96). – С. 39–42.
3. Сосин И. К. О наркологической ситуации в Украине / И. К. Сосин, Ю. Ф. Чуев // Український вісник психоневрології. – 2010. – Т. 18, № 3 (64). – С. 174.
4. Децик О. З. Комплекс заходів профілактики алкоголізму на рівні первинної медичної допомоги / О. З. Децик, І. М. Карпінєць // Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики. – 2013. – № 1 (11). – С. 76–79.
5. Марута Н. О. Інформаційно-психологічна війна як новий виклик сучасності: стан проблеми та напрямки її подолання / Н. О. Марута, М. В. Маркова // Український вісник психоневрології. – 2015. – Т. 23, вип. 3 (84). – С. 21–28.
6. Гапонов К. Д. Алкогольна залежність в умовах соціального стресу: епідеміологічні, клінічні і лікувальні аспекти / К. Д. Гапонов // Український вісник психоневрології. – 2016. – Т. 24, вип. 4 (89). – С. 54–60.
7. Гапонов К. Д. Алкогольна залежність і соціальний стрес: біохімічні, нейрофізіологічні і психосоціальні механізми взаємовпливу (огляд літератури) / К. Д. Гапонов // Український вісник психоневрології. – 2018. – Т. 26, вип. 1 (94). – С. 120–121.
8. Слободянюк П. М. Засади та наукове обґрунтування принципів і підходів щодо формування системи інтегративної психотерапії алкогольної залежності / П. М. Слободянюк // Український вісник психоневрології. – 2011. – Т. 19, вип. 2 (67). – С. 92–96.
9. Наркологія : національний підручник з грифом МОН та МОЗ / [Сосін І. К., Чуєв Ю. Ф., Артемчук А. П. та ін.] ; за ред. І. К. Сосіна, Ю. Ф. Чуєва. – Харків : Колегіум, 2014. – 1428 с.
10. Peculiarities of comorbid addictions in neurotic disorders / N. Maruta, S. Kolyadko, M. Denysenko [et al.] // European Psychiatry : The Journal of the European Psychiatric Association. Abstract of the 24th European Congress of Psychiatry. – 2016. – Vol. 33. – P. 470.
11. Напрєєнко О. К. Депресивні розлади при вживанні алкоголю зі шкідливими наслідками та при алкогольній залежності / О. К. Напрєєнко, Н. Ю. Напрєєнко // Український вісник психоневрології. – 2017. – Т. 25, вип. 2 (91). – С. 62–64.

References

1. Voloshyn P.V., Maruta N.O. (2017). Osnovni napriamky naukovykh rozrobok v nevrolohii, psykhiiatrii ta narkolohii v Ukraini [Main directions of scientific developments in neurology, psychiatry and narcology in Ukraine]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, vol. 25, issue 1 (90), pp. 10-18 [in Ukrainian].
2. Minko O.I., Lisna N.M., Markozova L.M. (2018). Indyvidualno-psykholohichni osoblyvosti osib z alkoholnoiu zalezhnistiu ta yikh spivzaleznykh rodychiv, yaki vplyvaiut na formuvannia terapevtychnoho

aliansu [Individual psychological features of persons with alcohol dependence and their co-dependent relatives influencing the formation of the therapeutic alliance]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, vol. 26, issue 3 (96), pp. 39–42 [in Ukrainian].

3. Sosyn Y.K., Chuiev Yu.F. (2010). O narkolohicheskoi situatsii v Ukraini [About the drug situation in Ukraine]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, vol. 18, issue 3 (64), p. 174 [in Russian].

4. Detsyk O.Z., Karpinets I.M. (2013). Kompleks zakhodiv profilaktyky alkoholizmu na rivni pervynnoi medychnoi dopomohy [A complex of measures for the prevention of alcoholism at the level of primary health care]. *Aktualni pytannia farmatsevtichnoi i medychnoi nauky ta praktyky – Actual Questions of Pharmaceutical and Medical Science and Practice*, № 1 (11), pp. 76–79 [in Ukrainian].

5. Maruta N.O., Markova M.V. (2015). Informatsiino-psykhologichna viina yak novyi vyklyk suchasnosti: stan problemy ta napriamky yii podolannia [Information-psychological war as a new challenge for the present: the state of the problem and the direction of overcoming it]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, vol. 23, issue 3 (84), pp. 21–28 [in Ukrainian].

6. Haponov K.D. (2016). Alkoholna zalezhnist v umovakh sotsialnoho stresu: epidemiolohichni, klinichni i likovalni aspekty [Alcohol dependence in conditions of social stress: epidemiological, clinical and therapeutic aspects]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, vol. 24, issue 4 (89), pp. 54–60 [in Ukrainian].

7. Haponov K.D. (2018). Alkoholna zalezhnist i sotsialnyi stres: biokhimichni, neirofiziolohichni i psykhosotsialni mekhanizmy vzaiemovplyvu (ohliad literatury) [Alcohol dependence and social stress: biochemical, neurophysiological and psychosocial mechanisms of mutual influence (review of literature)]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, vol. 26, issue 1 (94), pp. 120–121 [in Ukrainian].

8. Slobodianiuk P.M. (2011). Zasady ta naukove obgruntuvannia pryntsyviv i pidkhodiv shchodo formuvannia systemy intehratyvnoi psykhoterapii alkoholnoi zalezhnosti [Fundamentals and scientific substantiation of principles and approaches to the formation of the system of integrative psychotherapy of alcohol dependence]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, vol. 19, issue 2 (67), pp. 92–96 [in Ukrainian].

9. Sosin I.K., Chuiev Yu.F., Artemchuk A.P. et al. (2014). *Narkolohiia: natsionalnyi pidruchnyk z hryfom MON ta MOZ [Narcology: National textbook with a stamp of the Ministry of Education and Science and the Ministry of Health]*. I.K. Sosin, Yu.F. Chuiev (Ed.). Kharkiv: Kolehium, 1428 p. [in Ukrainian].

10. Maruta N.O., Kolyadko S.P., Denysenko M.M., Kalenska G.Y., Fedchenko V.Y. (2016). Peculiarities of comorbid addictions in neurotic disorders. *European Psychiatry: The Journal of the European Psychiatric Association. Abstracts of the 24th European Congress of Psychiatry*, vol. 33, p. 470.

11. Naprieienko O.K., Naprieienko N.Yu. (2017). Depresyvni rozlady pry vzhyvanni alkoholu zi shkidlyvymy naslidkamy ta pry alkoholnii zalezhnosti [Depressive disorders when drinking alcohol with harmful effects and alcohol addiction]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, vol. 25, issue 2 (91), pp. 62–64 [in Ukrainian].

В.В. Литвиненко

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПСИХОСОЦИАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ МУЖЧИН С АЛКОГОЛЬНОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ

Проведено комплексное клинико-психопатологическое и психодиагностическое обследование 150 пациентов мужского пола с синдромом зависимости от алкоголя. Основную группу составили 105 пациентов, которые принимали участие в психообразовательной программе, контрольную – 45 больных, получавших стандартную регламентированную терапию в больнице. Разработана и апробирована система реабилитации больных алкогольной зависимостью с использованием психообразования. Основной стратегией данной системы является повышение уровня специальных (наркологических) знаний больных, снижение уровня стигматизованности, обучение навыкам совладения с болезнью, коррекция измененных алкогольной зависимостью социальных позиций пациентов, наработка навыков решения жизненных проблем, коррекция «алкогольных» паттернов поведения и противодействие возможности рецидивирования заболевания. У больных с алкогольной зависимо-

стью основной группы на фоне проведения психообразовательной программы в системе реабилитации отмечается положительная динамика психического статуса и положительная трансформация копинг-стратегий, что достоверно превышает соответствующие изменения у лиц контрольной группы.

Ключевые слова: *алкогольная зависимость, психообразование, психосоциальная реабилитация, ремиссия, копинг-стратегии, употребление алкоголя.*

V.V. Lytvynenko

**MODERN APPROACHES TO PSYCHOSOCIAL REHABILITATION
OF MEN WITH ALCOHOL ADDICTION**

Complex clinic-psychopathological and psychodiagnostical examination of 150 male patients with alcohol-related syndrome was conducted. The main group were 105 patients who participated in the psychoeducation program, the control group – 45 patients who received standard regulated therapy in the hospital. The system of rehabilitation of patients with alcohol addiction with the use of psychoeducation was developed and tested. The main strategy is to increase the level of special (narcological) knowledge of patients, reduce the level of stigmatization, learn the skills of coping with the disease, correction of changes in the alcohol addiction of patients' social positions, elaboration of skills in solving life problems, correction of alcoholic patterns of behavior, and counteract the possibility of recurrence of the disease. On the background of conducting a psychoeducational program in the system of rehabilitation of patients with alcohol addiction of the main group positive dynamics of mental status, positive transformation of coping strategies, which included a psychoeducation in the traditional complex of rehabilitation measures, which significantly exceeds the corresponding changes in the persons of the control group.

Keywords: *alcohol addiction, psychoeducation, psychosocial rehabilitation, remission, coping strategy, alcohol consumption.*

Надійшла 12.04.18

Відомості про автора

Литвиненко Василь Васильович – асистент кафедри психіатрії, наркології та медичної психології Харківського національного медичного університету.

Адреса: 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, ХНМУ.

Тел.: +38(050)747-26-40.

E-mail: litvmail@gmail.com.

ORCID: 0000-0002-5852-9295.